

О. В. Мошенець,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОЦІНКА РЕНТООРІЄНТОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Проаналізовано місце України в рейтингах світових організацій з позицій впливу на результат рентоорієнтованої поведінки суб'єктів політико-економічних процесів.

The places of Ukraine in global organizations ratings are analyzed according to rent-seeking behavior's influence of the subjects of political and economic processes.

Ключові слова: рейтинги, інституції, корупція, теорія суспільного вибору, рентоорієнтована поведінка.

ВСТУП

Сьогодні все більшого значення набувають загальносвітові рейтинги (індекси), які спрямовані на порівняльну оцінку розвитку країн світу. Незалежна і об'єктивна оцінка України міжнародними організаціями є одним з інструментів визначення місця країни в світовій спільноті, що дає змогу не лише порівняти нашу країну за визначеними критеріями з іншими державами, а й оцінити вплив здійснюваних реформ і спроєкувати вектор розвитку на майбутнє. Безумовно, важливу роль рейтинги міжнародних організацій виконують і для іноземних інвесторів, які, маючи намір інвестувати в Україну, повинні орієнтуватися на достовірну і обґрунтовану інформацію. Незважаючи на те що практично кожна міжнародна компанія має серед своїх підрозділів структурну одиницю, що займається дослідженням регіонів і визначенням стратегії відносно конкретних країн, місце конкретного ринку за єдиною для всіх економічних суб'єктів шкалою дуже часто має вирішальне значення. Тому в процесі вибору об'єкта інвестування особливо увагу звертають на оцінки провідних організацій, на основі яких і приймаються рішення щодо проведення ретельного дослідження на ринку певної країни. Слід зазначити, що рейтингові показники мають надзвичайну вагу не лише для нерезидентів, а й для національних урядів, оскільки

їльки є важливим зовнішнім інформаційним джерелом й у випадку незадоволеності сигналізують про необхідність здійснення адекватних заходів щодо їх покращення.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Згідно з неінституційною теорією суспільного вибору політичний ринок розглядається за аналогією зі звичайним ринком, а усі учасники політичного життя є потенційними "шукачами" ренти. Відповідно до цього, рентоорієнтована поведінка визначається нами як така, що спрямована на отримання додаткових матеріальних та нематеріальних активів за рахунок використання посад у державних органах. Згідно з теорією суспільного вибору, політики максимізують власну корисність, використовуючи інститут державної влади, часто "забуваючи" про своє основне призначення на державних посадах в якості максимізаторів суспільного добробуту [1]. Однією з проблем є вимірювання та оцінка масштабів рентоорієнтованої поведінки в Україні. В даній статті зроблена спроба інтегральної оцінки показників, що формують рейтинги України, з позицій рентоорієнтованої поведінки в Україні. Аналіз вибраних нами показників дає можливість зосередити особливу увагу на тих аспектах, що пов'язані безпосередньо з державним управлінням. На нашу думку, оскільки не існує єдиного показника для оцінки рентоорієнтованої поведінки, необхідно у "числовому вимірі" означити процеси, що мають безпосереднє відношення до рентоорієнтованої поведінки. Серед них — оцінка інституції, корупції, рівня державного управління, довіри до політиків тощо.

В даному контексті, на нашу думку, необхідно детально проаналізувати такі показники: Індекс глобальної конкурентоспроможності (Всесвітній економічний форум), Індекс сприйняття корупції (Transparency International), Всесвітні індикатори державного управління (Група Світового банку), Проект "Ведення бізнесу" (Група Світового банку), Індекс економічної свободи (The Heritage

Рейтинг глобальної конкурентоспроможності ВЕФ: місце України в 2007 та 2008 рр.

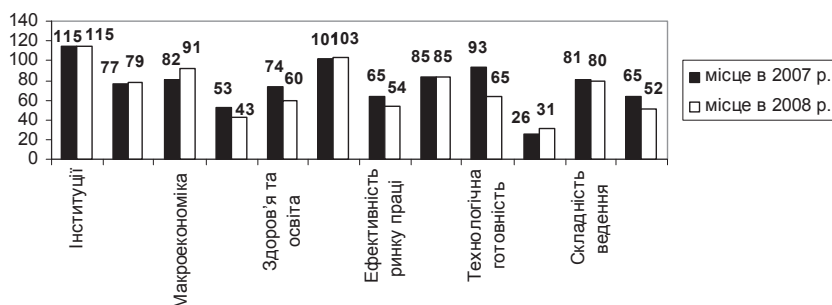

Рис. 1. Рейтинг глобальної конкурентоспроможності

Foundation & The Wall Street Journal). Слід зазначити, що українські науковці аналізують позиції України у міжнародних рейтингах [наприклад, 2,3], однак відкритим залишається питання впливу на результати саме рентоорієнтованої поведінки в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Одним із найбільш відомих світових індексів є індекс глобальної конкурентоспроможності, який щорічно складається Всесвітнім економічним форумом у Давосі (Швейцарія) [5]. Всесвітній економічний форум (ВЕФ) — неурядова організація, не пов'язана з будь-якими політичними, партійними чи релігійними інтересами. Щорічна конференція ВЕФ збирає близько 1000 керівників рад директорів компаній, 200 лідерів держав, численних високопосадовців з регіональних та міжнародних організацій, експертів, учених, представників ЗМІ. Останній "Звіт про глобальну конкурентоспроможність 2008—2009" (The Global Competitiveness Index 2008-2009) був оприлюднений ВЕФ у жовтні 2008 року. У Звіті країни оцінюються за двома напрямками:

— індексом глобальної конкурентоспроможності, що "вимірює" рівень розвитку економіки, ефективність державних та суспільних інститутів, розвиненість ринків та бізнес-процесів, технологічний розвиток, перспективи зростання в середньостроковій перспективі тощо (134 країн світу);

— індексом конкурентоспроможності бізнесу, що визначає рівень продуктивності та ефективності компаній і галузей (125 країн світу).

Індекс глобальної конкурентоспроможності розраховується на основі близько 90 ключових чинників, які є найбільш критичними для продуктивності і конкурентоспроможності країни.

В свою чергу вони поділяються на 12 показників: інституційний розвиток; рівень розвитку інфраструктури; макроекономічне середовище; охорона здоров'я і початкова/середня освіта; вища і професійна освіта; ефективність ринкових механізмів; технологічна готовність; рівень складності і якість бізнес-проектів; інноваційний розвиток.

Усі країни, що беруть участь у рейтингу, поділяються на три групи:

— країни, що розвиваються за рахунок факторів виробництва;

— країни, що розвиваються на основі ефективності використання ресурсів;

— країни, що розвиваються за допомогою інноваційної діяльності.

У ролі критерію цього поділу виступає рівень ВВП на душу населення, введений по параметру купівельної спроможності.

Відповідно до такої класифікації дев'ять указаних показників групуються у три субіндекси:

1. "Базові вимоги" (інституційний розвиток; рівень розвитку інфраструктури; макроекономічне середовище; охорона здоров'я і початкова/середня освіта).

2. "Чинники ефективності" (вища і професійна освіта; ефективність ринкових механізмів; технологічна готовність).

Рис. 2. Місце України у рейтингу ВЕФ за чинником "інституції"

3. "Інноваційні чинники" (рівень складності і якість бізнес-проектів; інноваційний розвиток).

Зі 134 країн світу в 2008 році Україна зайняла 72 місце. В порівнянні з попереднім дослідженням 2007 року її позиції трохи покращились (73 місце з 131 країни). Але якщо брати до уваги дослідження 2006 року, то позиції країни погіршилися по всіх показниках (в 2006 році Україна посідала 69 місце серед 122 країн) (Рис. 1).

Найбільше падіння спостерігалось по таких показниках, як "макроекономіка" (втрата 9 пунктів рейтингу), "розмір ринку" (втрата 5 пунктів), "інфраструктура" та "ефективність ринку товарів". Згідно з даними ВЕФ найкращі результати Україна демонструвала в сфері вищої освіти (53 та 43 місця у 2007 та 2008 роках відповідно) та розміру ринку (26 та 31 місця у 2007 та 2008 роках відповідно).

Найгірший рейтинг України — 115 місце — за чинником "інституції", який вимірює якість державних та суспільних інститутів. В рамках даної роботи це має принципове значення, тому необхідно розглянути даний показник детальніше. За чинником "інституції" Україна суттєво відстає від інших країн (рис. 2).

Проаналізовані дані свідчать, що за цим показником Україну обійшли не лише Молдова (92 місце), Вірменія (96), Таджикистан (78) і Азербайджан (62), а навіть такі країни, як Уганда (113), Шрі-Ланка (66), Ефіопія (77) чи Нігерія (106).

Таблиця 1. Чинники показника "інституція"

Складові показника «інституції»	Значення та шкала вимірювання
Права власності	Захищеність прав власності: 1) визначені вкрай погано та не захищені законодавством, 7) чітко визначені та захищені законодавством
Відволікання державних коштів	У країні відволікання державних коштів на лобювання інтересів окремих компаній, осіб або груп є: 1) звичним явищем, 7) ніколи не було відмічено
Суспільна довіра до політиків	Суспільна довіра щодо матеріальної незангажованості політиків є: 1) дуже високою, 7) вкрай низькою
Незалежність судової влади	Судова влада: 1) відчуває значний вплив окремих членів уряду, політиків або компаній, 7) абсолютно незалежна
Об'єктивність рішень державних службовців	При прийнятті рішень державні службовці: 1) зазвичай діють на користь окремих компаній та осіб, 7) займають нейтральну позицію щодо інтересів окремих компаній та осіб
Марнотратство державних коштів	Державні кошти у країні: 1) витрачаються цілком марно, 7) витрачаються на забезпечення товарами та послугами, що відсутні на ринку
Тягар державного регулювання	Виконання адміністративних вимог (отримання дозволів, виконання регуляторних нормативів, складання звітів), які встановлені державними установами у країні: 1) є тягарем, 7) не є тягарем
Довіра до правоохоронних органів	Правоохоронні органи: 1) не заслуговують на довіру, оскільки вони не захищають бізнес від злочинності, 7) заслуговують на довіру, оскільки справді захищають бізнес від злочинності
Організована злочинність	Організована злочинність (наприклад, мафіозні структури, рекет) у країні: 1) спонукає до значних примусових витрат коштів підприємств, 7) відсутня, тому кошти підприємств у зв'язку з цим явищем не витрачаються

Місце України за низкою складових чинників показника «інституції», 2008 р.

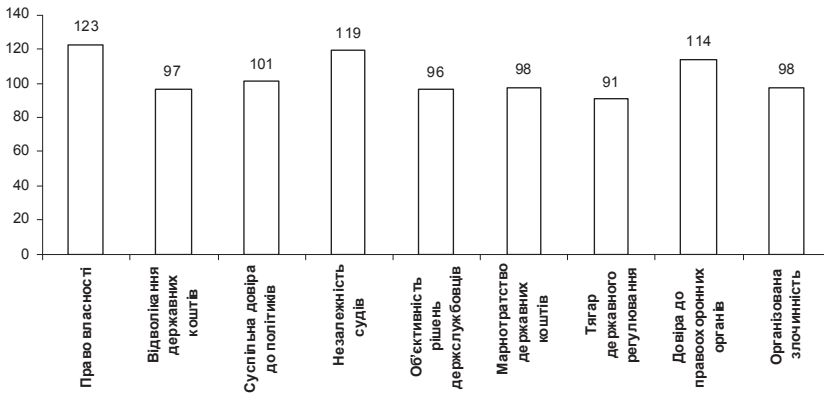

Рис. 3. Місце України згідно зі складовими інституційного чинника

Таблиця 2. Індекс сприйняття корупції: порівняння рейтингу України та низки країн світу

	2001	2002	2003	2005	2006	2007	2008
Фінляндія	1	1	1	2	1	2	5
Сингапур	4	5	5	5	5	4	4
Естонія	28	29	33	27	24	28	27
Чеська Республіка	47	52	54	47	46	41	45
Словацька Республіка	—	—	59	47	49	50	52
Болгарія	47	45	54	55	57	64	72
Туреччина	54	64	77	65	60	66	58
Польща	44	45	64	70	61	62	58
Китай	57	59	66	78	70	73	72
Грузія	—	85	124	130	99	79	67
Монголія	—	—	—	85	99	104	102
Україна	83	85	106	107	99	122	134
В'єтнам	75	85	100	107	111	129	121
Казахстан	71	88	100	107	111	155	145
Росія	79	71	86	126	121	144	147
Азербайджан	84	95	124	137	130	150	158
Таджикистан	—	—	124	144	142	160	151
Туркменістан	—	—	—	155	142	166	166
Білорусь	—	36	53	107	151	151	151

Джерело: www.transparency.org

Показник "інституції" включає в себе близько 30 чинників, до яких відносяться, наприклад, такі як (таблиця 1).

Майже по кожному з цих чинників Україна серед обстежених країн посідає місце в другій половині списку або навіть в кінці. Детальні дані представлені далі (рис. 3).

З рисунку 3 видно, що найгірші місця Україна отримала по чинниках "право власності" (123 місце), "довіра до

Позиція України за індикаторами якості державного управління Світового банку

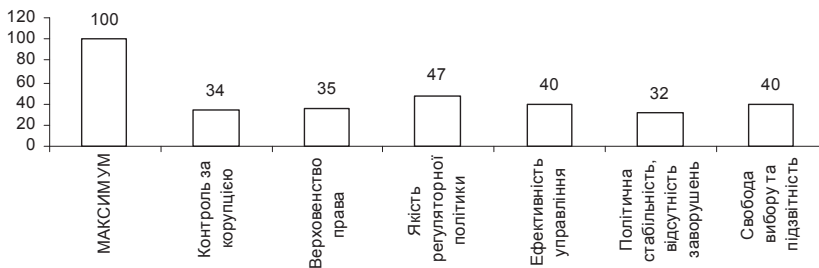

Рис. 4. Позиція України за індикаторами якості державного управління Світового банку, 1996—2006 рр.

правоохоронних органів" (114), "незалежність судової влади" (119), "суспільна довіра до політиків" (101) та "марнотратство державних коштів" (98 місце).

Для оцінювання масштабів корупції в країнах світу громадська організація Transparency International (Берлін, Німеччина) складає індекс сприйняття корупції [4]. З 1995 року за результатами дослідження щороку складається доповідь, яка містить аналітичні висновки щодо цього феномену, в тому числі рейтинги країн світу за ступенем поширення корупції. На основі оцінок бізнесменів та аналітиків досліджуваних країн, дослідники фокусують увагу на корупції в державному секторі та визначають корупцію як навмисне використання службового положення з метою задоволення особистих інтересів.

Дослідження включає питання, що пов'язані зі зловживаннями владою, отриманням особистої вигоди за рахунок влади, наявності та частоти дій щодо підкупу державних посадових осіб, виплатами "відкатів" при здійсненні державних замовлень, розкраданням державних коштів, ефективності антикорупційних дій. Варто зазначити, що Індекс сприйняття корупції не розрізняє політичну та адміністративну корупції. В 2008 році дослідження проводились поміж 180 країн світу.

У таблиці 2 наведено результати рейтингування України та низки країн світу в 2001—2008 рр. Перше місце свідчить про найнижчий рівень поширення корупції. Чим нижче місце, тим вищий рівень корупції у країні. Протягом вказаних років Естонія демонструє найнижчий рівень корупції серед усіх пострадянських країн. Україна поступається таким країнам, як Китай та Туреччина, проте випереджає Казахстан, Росію, Азербайджан та Білорусь (151 місце).

Моніторинг Всесвітніх індикаторів державного управління здійснювався Світовим банком у 212 країнах світу з 1996 по 2006 рік. Після його завершення було опубліковано доповідь "Якість державного управління 2007: Всесвітні індикатори державного управління 1996—2006 рр.". Ефективне державне управління передбачає свободу вибору й підзвітність влади, політичну стабільність, ефективність уряду, ефективну регуляторну політику, верховенство закону та контроль над корупцією. Саме за цими показниками Світовий банк визначив стиль і якість державного управління в 212 країнах світу. Дані для дослідження отримують із 33 джерел — державних і неурядових організацій країн світу, а також міжнародних організацій [6].

У звіті Світового банку показники ефективності державного управління в країнах світу за період з 1996 по 2006 рр. оцінюються за шістьма основними індикаторами: свобода вибору та підзвітність; політична стабільність та відсутність заворушень; ефективність управління; якість регуляторної політики; верховенство права; рівень корупції. Згідно з методикою дослідження найвищі значення індикаторів свідчать про найкращі результати. Максимально можливе значення — 100%. Показники України наведено на рис. 4.

З максимально можливого результату у 100%, найвищий бал 47% Україна отримала за "якість регуляторної політики"

Рис. 5. Позиція України за індикаторами якості державного управління Світового банку у порівнянні з іншими країнами, 1996–2006 р.

Таблиця 3. Позиції України згідно з результатами Doing Business 2008 та 2009

	Ведення бізнесу 2009	Ведення бізнесу 2008
Простота ведення бізнесу – загальний рейтинг	145	144
Окремі показники:		
Реєстрація підприємств	128	113
Ліцензування	179	175
Найм робочої сили	100	103
Реєстрація власності	140	142
Кредитування	28	61
Захист інвесторів	142	141
Оподаткування	180	180
Міжнародна торгівля	131	121
Забезпечення виконання контрактів	49	48
Ліквідація підприємств	143	143

Джерело: www.doingbusiness.org

українського державного управління. Найгірше, на рівні 32% Україну оцінили за показником політичної стабільності та заворушень. За результатами дослідження Світового банку, світовим лідером якісного державного управління є Фінляндія. Значення всіх її індикаторів наближаються до 100%. Показники України удвічі чи навіть утричі менші за фінські. Натомість майже всі показники України є вищими за показники Російської Федерації (рис. 5).

Проект Doing Business (Ведення бізнесу) — це річний звіт, який дає змогу об'єктивно оцінити законодавство, пов'язане з регулюванням підприємницької діяльності та його правозастосування [7].

Згідно з останньою доповіддю — Doing Business 2009 — Україна посіла 145 позицію серед 181 країни світу (країни ранжируються від 1 до 181, де перша позиція відповідає найкращому результату), розташувшись позаду таких країн, як Казахстан (70), Молдова (103), Росія (120), Білорусь (85) тощо.

Таблиця 4. Порівняння України з іншими країнами за показником "оподаткування"

Країна	Рейтинг Ведення бізнесу 2009	Оподаткування						
		Рейтинг	Виплати (кількість)	Час (годин)	Податок на прибуток (%)	Податок і виплати з зарплати (%)	Інші податки (%)	Загальна податкова ставка (%)
Азербайджан	33	102	23	376	13,8	24,8	2,5	41,1
Албанія	86	143	44	244	16,7	28,6	5,2	50,5
Вірменія	44	150	50	958	12,1	23,4	1,1	36,6
Білорусь	85	181	112	1 188	22	39,6	55,8	117,5
Болгарія	45	94	17	616	4,2	26,8	3,9	34,9
Боснія і Герцеговина	119	154	51	428	21,5	17,2	5,4	44,1
Грузія	15	110	30	387	14,1	22,6	2	38,6
Казахстан	70	49	9	271	15,6	17,9	2,8	36,4
Киргистан	68	155	75	202	3	23,7	34,7	61,4
Латвія	29	36	7	279	2,2	27,2	3,7	33
Литва	28	57	15	166	8,3	35,2	2,9	46,4
Македонія	71	27	40	75	14	0,8	3,5	18,4
Молдова	103	123	53	234	10,4	31,4	0,3	42,1
Польща	76	142	40	418	13	23,5	3,7	40,2
Росія	120	134	22	448	10,7	31,8	6,2	48,7
Румунія	47	146	113	202	10,4	35,5	2,1	48
Сербія	94	126	66	279	11,6	20,2	2,2	34
Словенія	54	78	22	260	13	21,1	2,6	36,7
Таджикистан	159	159	54	224	17,7	28,2	39,7	85,5
Туреччина	59	68	15	223	16,8	24,5	4,3	45,5
Узбекистан	138	162	106	196	1,9	27,1	61,6	90,6
Україна	145	180	99	848	11,5	43,3	3,7	58,4
Хорватія	106	33	17	196	11,4	19,4	1,7	32,5
Чорногорія	90	139	89	372	9,6	20	2,2	31,8
Естонія	22	34	10	81	8,8	38,3	1,5	48,6

Джерело: www.doingbusiness.org

Для порівняння: за даними Ведення бізнесу 2008 році Україна займала 144 позицію серед 178 країн. Показники, за якими оцінюються країни та позиції України, представлені у таблиці 3.

На увагу заслуговує також порівняння країн Центральної та Східної Європи не лише за загальним рейтингом простоти ведення бізнесу, але й аналіз такого показника як оподаткування. Зокрема, зі 181 країни за показником оподаткування Україна займає 180 місце, поступаючись усім країнам, окрім Білорусі. Цікаво, що для того, щоб

підприємці могли заплатити усі необхідні податки, їм необхідно 848 годин на рік (Білорусь — 1188 годин). Для порівняння найнижча кількість годин необхідна Македонії (75) та Естонії (81). В першій п'ятірці України і за показником загального податкового навантаження — за висновками дослідників, українські підприємці сплачують 58,4% у вигляді різноманітних податків (таблиця 4).

Індекс економічної свободи складається спільно The Heritage Foundation і The Wall Street Journal щорічно з 1995 року [8]. Загальний індекс оцінює країни по незалежних параметрах, що складають 10 категорій економічної свободи, зокрема:

Індекс економічної свободи вимірюється у відсотках від 0 (мінімальний ступінь) до 100 (максимальний).

Країни групуються за п'ятьма категоріями:

- "вільні" — з індексом 80—100;
- "в основному вільні" — з індексом 70—79,9;
- "відносно вільні" — з індексом 60—69,9;
- "в основному не вільні" — з індексом 50—59,9;
- "пригнічені" — з індексом 0—49,9.

Світовий середній інтегральний індекс становить 60,6%, середній інтегральний індекс європейських країн — 67,5%. У 2009 році інтегральний індекс України склав

регуляторну політику;	оцінюється ступінь свободи щодо процедур, пов'язаних із створенням, ліквідацією підприємства та його функціонуванням відповідно до вимог законодавства країни.
торгову політику;	оцінюється ступінь свободи щодо процедур, пов'язаних з отриманням ліцензій та дозволів на експортні та імпорتنі операції, тарифи, жорсткість регулятивних санітарних норм тощо
податкове навантаження (фіскальну політику);	оцінка рівня податкового навантаження
ступінь втручання держави в економіку;	оцінюється рівень навантаження на бюджет видатків уряду, частка державного сектора та втручання уряду в політику приватних підприємств
монетарну політику;	оцінювання заходів уряду, спрямованих на підтримку цінової стабільності
інвестиційний клімат;	оцінюється ступінь свободи інвестування у такі сектори, як мас-медіа, енергетика, військово-промисловий комплекс, виробництво спириту тощо
фінансову політику;	оцінюється ступінь розвитку фінансової системи та органів регулювання
політика у сфері праці;	оцінюється ступінь свободи найму та звільнення працівників, а також в заємозв'язок продуктивності праці із заробітною платою.
захист прав власності;	оцінюється ступінь захищеності прав власності.
законодавство за протидія корупції.	оцінюється ступінь поширення корупції (використовуються дані Transparency International).

мадян або експертів. Ставлення чи оцінка цими групами певних явищ має свої особливості в кожній країні, що може унеможливити порівняння між країнами на основі рейтингів. Наприклад, відставання України за деякими рейтингамі від країн Африки пояснюється більш високим розривом між очікуваннями українських респондентів (бізнесменів, топ-менеджменту) та реальністю. Чим більша розбіжність між очікуваннями і реальним розвитком, тим нижчу оцінку схильні ставити респонденти власній країні. Водночас такий розрив виражається у надвисокій недовірі до влади та

у небажанні інвестувати у власну економіку. Наприклад, Індекс глобальної конкурентоспроможності ВЕФ є достатньо авторитетний, проте має певні недоліки, які слід враховувати при аналізі результатів. Справа в тому, що при складанні рейтингу використовується два джерела інформації: дві третини складають опитування представників топ-менеджменту в оцінюваних країнах і лише третину — достовірні загальнодоступні дані (на кшталт статистичних даних). В свою чергу, результати опитувань можуть не

Рис.6. Позиції України за складовими індексу економічної свободи

Таблиця 5. Місце України за світовими рейтингами

Індекси	Місце України
Індекс глобальної конкурентоспроможності	72 (серед 134 країн світу)
Індекс сприйняття корупції	134 (серед 180 країн світу)
Показники ефективності державного управління	46 (серед 212 країн світу)
Ведення бізнесу	145 (серед 181 країн світу)
Індекс економічної свободи	152 (серед 183 країн світу)

48,8%, що характеризує країну як "пригнічену". Найменший ступінь свободи Україна демонструє по таких категоріях, як "корупція" (27%), "право власності" та "інвестиції" (по 30%). Найбільший рівень економічної свободи для України виявлено по таких категоріях, як "торговельна політика" (84,0%) "фіскальна політика" (77,0%), та "монетарна політика" (68,1%).

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищесказане, зведемо усі дані у єдину таблицю 5.

Очевидно, що за усіма показниками відчутне суттєве відставання України. Більшість досліджених параметрів свідчить про низький рівень державного управління, що не лише призводить до неефективних рішень, й сприяє поширенню корупції і процвітанню антиринкових факторів. Характерним є те, що немає стійкої тенденції до зростання України за окремими показниками. Разом з тим світові рейтинги слугують лише певним орієнтиром. Проблема в тому, що різні рейтинги використовують різні джерела інформації. До того ж, іноді значну частину цієї інформації складають результати соціологічних опитувань тих чи інших груп гро-

коректно відобразити існуючу в країні ситуацію, оскільки учасників опитування було замало або вони відмовлялися відповідати на певні запитання. Вони також можуть бути недостатньо обізнаними з ситуацією в інших країнах, мати упереджене ставлення або давати нещирі відповіді. Розпач від розриву між очікуваннями та реальністю може також справляти негативний вплив на оцінки деяких учасників досліджень.

Проте ці недоліки не заперечують значення та корисності загальновідомих рейтингів та індексів. Вони лише спонукають ставитися до них із пересторогою та приділяти належну увагу їх методології та джерелам інформації.

Література:

1. Бреннан Дж., Бьюкенен Дж. Причина правил. Конституційна політична економія. Випуск 9 серії "Етична економія: дослідження по етиці, культурі і філософії хозяйства" / Пер. с англ. под ред. А.П.Заостровцева. — СПб.: Экономическая школа. 2005. — 272 с.
2. Б.Данилишин, О.Веклич. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку // Економіка України. — 2008. — № 7. — С.13—23.
3. О.Ярошко. Сучасна Україна у дзеркалі міжнародних рейтингів // Економічний часопис. — 2003. — №6.
4. www.transparency.org
5. www.weforum.org
6. www.worldbank.org
7. www.doingbusiness.org
8. www.heritage.org

Стаття надійшла до редакції 18.03.2009 р.